PRAKSEOLOGIJA V SOCIALNEM DELU*

ALF RONNBY

Povzetek

Opisana je prakseologija kot teorija delovanja in spoznavanja, ki se je razvila v okviru mišljenja *praxisa*. Prakseologija naj bi bila po mnenju pisca filozofska osnova socialnega dela, ki ga pojmuje kot prakso uresničevanja v stvarnosti vsebovanih a prikritih človeških potencialov. S to filozofijo je skladna socialnopedagoška smer socialnega dela, smer, katere načela so predstavljena v članku. - Ured.

Summary

Praxeology as a theory of action and knowledge is presented. The theory has been developed in the framework of thinking of *praxis*. According to the author praxeology could be the philosophical basis of social work, which is regarded as the practice of realizing of human potentialities, which are covered in reality. Compatible with the philosophy is "socialpedagogical" orientation in social work; the principles of the orientation are presented. - Ed.

V socialnem delu potrebujemo akcijske teorije in znanje o tem, kako si ljudje lahko ustvarijo dobro življenje, človeka vredno življenje. Dolgo je že, odkar smo opustili staro, utrjeno vlogo socialne delavke,** vlogo, ki zah-

---

* Ta članek je avtor, ki je predavatelj socialnega dela na Univerzi Östersundu na Švedskem, sam poslal v objavo našemu časopisu marca 1990. Objavljamo ga, ker upamo, da je to novo znamenje razvijajočega se povezovanja našega časopisa z evropskim prostorom in ker ima določeno informativno vrednost. Članek je zanimiv predvsem zato, ker omogoča primerjavo med morda netipičnim razmišljanjem o socialnem delu izpod peresa švedskega avtorja in našimi snovanji, čeprav razkriva ne ravno ažurno percepcijo pisca o mišljenjskih trendih na tem področju pri nas. - Urednik.

** Pisec uporablja v skladu s sodobnim prizadevanjem za enakopravno rabo ženskih samostalniških obrazil in zaimkov pojma "človek" in "človeško bitje" po smislu kot samostalnika ženskega spola. Prevajalec je že hotel zapisati "človekinja" ali "možinja" (ta se bo imenovala možinja; kajti iz moža je vzeta," Gen. 2,23), pa si je premislil. Ker pa je tudi on za enakopravnost spolov, je v prvi polovici članka izraz "social worker" prevajal z žensko, v drugi polovici članka pa z moško obliko. Pravičniki-ce lahko preštejejo, ali je izid dovolj enakopraven. - Prevajalec-ka.

teva od nje, naj bo tista, ki rešuje probleme, stranke pa naj bodo bolj ali manj pasivni objekti njene manipulacije.

Sedaj pa se vedno bolj zanimamo za različne vrste procesov in struktur (psiholoških, socialnopsiholoških in socioloških), ki spodbujajo motivacijo, pripravljenost za delovanje in bojevitost. Sprašujemo se, kakšno naj bo družbeno okolje, da bodo v njem dobri pogoji in možnosti za to, da bi ljudje spremenili zatiralske in poniževalne okoliščine ter bolje uredili svoja življenja. V tem članku nameravam opisati filozofijo in akcijsko teorijo, ki sta vedno bolj zanimivi za socialno delo, ki se skuša znebiti svoje dosedanje utrjene vloge.

Prakseologija je predvsem teorija delovanja in spoznavanja, ki so jo na filozofskih osnovah razvili marksistični intelektualci, ki so se poleg drugih virov oprli na spise mladega Marxa. Vidni predstavniki prakseologije v Vzhodni Evropi so Tadeusz Kotarbinski na Poljskem, Gyorgy Lukács na Madžarskem in Karel Kosik na Češkem. Kasneje se je tudi v Jugoslaviji pojavila skupina prakseologov z nekaj znanimi kritičnimi marksisti - med njimi sta na primer Svetozar Stojanović in Mihajlo Marković (ki je urednik časopisa Praxis International). Vsi ti zastopajo filozofsko prežet marksizem, ki skuša obračunati s stalinistično ortodoksnostjo v marksističnm mišljenju. Drugi zelo znani prakseologi za Zahodu so Erich Fromm, Roger Garaudy, Paolo Freire in Jean Paul Sartre. V svoji predstavitvi prakseologije na tem mestu ne bom posebej obravnaval teh ideologov, ampak bom podal kar svoje interpretacije.

Prakseologija temelji na "mišljenju *praxisa*", to je na mišljenju o pojmu in fenomenu *praxisa*. Pojma "*praxis*" ne smemo zamenjavati s pojmom "praksa". Pojem "*praxis*" skuša izraziti ali opisati proces, v katerem človekova dejavnost ustvarja objekt in mišljenje o tem objektu: objekt in mišljenje o njem *sta dela enega samega nedeljivega procesa*. Človek razmišlja o svojem delovanju istočasno, ko deluje, in deluje, ko razmišlja. Sam ta proces vsebuje pogoje tako za intelektualno kot za praktično delovanje. Teh dveh ni mogoče ločiti brez negativnih posledic. To na primer pomeni, da se morajo misli o demokraciji, humanizmu in enakosti razvijati in osmišljati prav v procesu, v katerem ljudje sami skušajo aktivno ustvarjati pogoje svojega družbenega življenja. Lahko rečemo, da je to glavna tema marksistične teorije družbenega življenja: človekovo samou-stvarjanje skozi *praxis* (glej Fromm 1966).

Po tej teoriji skuša človek uresničiti svoje sanje v procesu soočenja z materialno stvarnostjo in njenim aktivnim spreminjanjem. Hkrati pa ob tem razvija - kar je inherenten učinek tega procesa konfrontacije in revizije - nove ideje in vizije. To je v temelju napredujoč in kumulativen proces, ki ima za vsakega posameznika samo en začetek in en konec - rojstvo in smrt. *Praxis*

je tudi pojem, s katerim opisujemo in skušamo razumeti razvoj človeškega znanja. Spoznavanje je torej kontinuirano preoblikovanje stvarnosti. Svoje pojme o stvarnosti ustvarjamo skozi njeno dejavno spreminjanje. Človekove misli, vrednote in motivi se stapljajo z njegovimi praktičnimi izkušnjami in uspešnostjo tega procesa analize in preobrazbe, ki je *praxis*. Človek torej ustvarja samega sebe (kot osebo) in svoj svet s samodejavnostjo in sodelovanjem z drugimi. To je tudi osnova njegovega razumevanja samega sebe.

Göran Ahrne razpravlja v svoji knjigi (Ahrne 1981), ki obravnava vsakdanjost, tudi o drugih vidikih teorije dejavnosti (in pri tem gradi na idejah Alfreda Schutza), vidikih, ki so zanimivi tudi v našem kontekstu. Človek načrtuje svojo dejavnost na osnovi svojih motivov in možnosti, kakor jih vidi. Lahko dodamo iz Scotonija: "... kjer so napetosti, napori in bojazni, povezani z delovanjem, v razumnem sorazmerju s predvidenimi izidi" (Scotoni 1980).

Ljudje skušajo s svojim delovanjem zaščititi svoje interese in zavarovati svoje vrednote. Delujejo na osnovi tistega, kar vedo, kar lahko store in kar lahko obvladujejo. Delujejo na osnovi svojih izkušenj in zmožnosti. Običajno delujejo realistično, tj. skušajo doseči cilje, za katere mislijo, da so dosegljivi. Bistvene so torej njihove vrednote in motivi ter njihovo dojemanje možnosti za delovanje v svetu. Ljudje se neradi podajajo v neznano, ne lotevajo se projektov, ki so zunaj dosega njihovega izkustva. To potrjuje tudi Saul Alinsky (Alinsky 1972). Človeka najbolj prevzame, njegovemu delovanju pa da smisel tisto, kar je zanj očitno praktično pomembno.

To pa nam tudi pove, da je za teorijo delovanja pomembno začeti s tisto situacijo, v kateri so se ljudje (na primer stranke) znašli, to je z njihovimi doživetji, vrednotami, interesi in motivi. Pomembno je tudi, da skušamo razumeti, kako ljudje interpretirajo to situacijo, in da spoznamo fazo inercije, to je strukturalne in situacijske možnosti ter omejitve, s katerimi se soočajo. (Faza praktične inercije je pojem, ki ga uporablja Sartre, da bi opisal odpor, ki ga nudijo človekovi volji strukture in organizacije, ki so jih ustvarili ljudje sami; Sartre 1978, str.71).

V razpravi obravnavamo torej vsaj dve vrsti delovanja: prvič, delovanje, pri katerem človek skuša doseči nekaj zaželenega; delovanje, pri katerem deluje z namenom, da bi dosegel cilj; drugič, delovanje, pri katerem je človek prisiljen delovati; pri katerem deluje na osnovi zunanjega pritiska, prisilno. Lahko torej rečemo, da deluje v smeri k cilju tudi takrat, kadar se skuša izogniti prisili. Vendar pa je bistveno razlikovanje med delovanjem na osnovi lastnih ambicij, vizij in načrtov ter delovanjem, ki je zgolj izogibanje. Med tema dvema vrstama delovanja je bistvena razlika.

Prakseologi skušajo razumeti, kako se človek ozavešča in izboljšuje svojo kompetentnost; kako povečuje svojo zmožnost smotrnega oblikovanja

sveta. Zanimajo jih načela in praktični pogoji njegovega delovanja in spreminjanja situacije, zanima jih, ali je mogoče te izkušnje v celoti ali po posameznih vidikih imeti za univerzalno znanje.

Videli smo, da vsebuje prakseologija spoznavnoteoretsko domnevo (ki je tudi normativno stališče in vedênje) bistvenega značaja in obsega. S Sartrovimi besedami bi lahko rekli, naj izkustvo širi svojo lastno razsvetljenost (Sartre 1984, str.21). To bi lahko interpretirali kot goli empiricizem, vendar pomeni, da mora konkretno mišljenje izhajati iz prakse in se vračati k praksi, da bi ji posredovalo informacije. Izkustvo je treba poučiti skozi samorefleksijo in dialog: skrbno upoštevanje drugih in izmenjava z drugimi v iščoči razpravi. Ta filozofija in refleksija nam omogočata distanco do vsakdanjih doživetij. Vsakdanje življenje je vir najbolj temeljnih doživetij, lahko pa je tudi vir iluzij. Monotonija vsakdanjega življenja, stare in mehanične rutine kaj lahko ustvarijo slepeč videz resničnosti oziroma površino, kjer ne moremo razločiti bistvenega, ker nam je preblizu. S pomočjo refleksije in razprave pa se lahko do določene mere distanciramo od stvarnosti in ob tem odkrijemo strukture, ki jih nismo videli, ker smo jim bili preblizu.

V grški filozofiji je bila *praxis* dejavnost uresničevanja dobrega življenja. Praxis je bila spajanje praktičnega znanja, nujnega za materialno produkcijo (veščina in spretnosti), ter morale, vrednot, ideologije in idealov (morda smisla življenja). Aristotelova *praxis* je sinteza dveh vidikov: *theoria* in *fronesis*, to je spoj refleksije (po-misli in teoretičnega znanja) in praktičnega znanja (spretnosti ali veščine). V načelu velja to tudi za naš pojem *praxis*. *Praxis* je tedaj proces, v katerem se izkušnje, praktično znanje in zmožnost združijo v občutljivi transakciji z našimi sanjami, smotri in vizijami ter moralnim stališčem. Osnova našega srečevanja z dejanskimi situacijami in naših načrtov so naše zmožnosti in želje, navade, okusi in stališča. Seveda narekujejo naša dejanja tudi mnogi drugi dejavniki, ne le izkušnje in ambicije. Na dejanja vplivajo družbeni kontekst, materialni in strukturalni pogoji, sile in protisile pa tudi splošna kompleksnost situacije. Na te pogoje lahko vplivamo v določenih okoliščinah in do določene mere, nikdar pa jih ne moremo popolnoma nadzorovati. Seveda je pomembno tudi, ali je naša perspektiva karatkoročna ali dolgoročna, važna pa je tudi vrsta vpašanja, ki ga obravnavamo. Možnosti izoliranega posameznika, da bi vplival na širša vprašanja in dolgoročne spremembe, so izredno majhne. Če pa so njegove ambicije in znanje del množičnega gibanja, je to povsem druga stvar. Strukture podpirajo kolektivi, kolektivi pa jih lahko tudi spremenijo.

Če hočemo prekoračiti svoje meje, moramo dobiti uvid v to, kar je. Dejanja, s katerimi človek prekoračuje ustaljeni red in vzpostavi novo situacijo, zahtevajo uvid v možnosti, ki jih vsebuje sedanja situacija. Človek se odloči za svoja dejanja znotraj okvira historične razvidnosti. Prekoračenje torej ni

brez predpostavk in ni zgolj dejanje volje. Položaj, s katerim se sooča človek, vsebuje možnosti in omejitve prekoračenja. Te mora pravilno razumeti in jih znati izkoristiti.

S prakseološkega stališča deluje človek na osnovi praktičnih in teoretičnih ter ideoloških pogojev. Prakseologija tudi opozarja, da človek v svetu ne le obstaja, ampak ustvarja svoj svet (in to v vedno večji meri). Mora se tako rekoč posvetiti življenju - ne le eksistirati! Človek lahko živi vredno življenje, če mu da smoter in vsebino. Je torej v *določenem* smislu odgovoren za svoje življenje. Njegova tesnoba je morda posledica življenja brez smisla, posledica dejstva, da je zgolj "trs v vetru", vržen v vesolje.

Če naj človek osmisli svoje življenje, je bistveno, da se usposobi za življenje, v katerem bo lahko oblikoval svojo eksistenco na osnovi praktičnih predpogojev in sanj. Mora se usposobiti, da bo znal obvladati svoj položaj, in razumeti kontekst, katerega del je. V prakseološki perspektivi so nekatere okoliščine posebno zanimive za proučevanje, če skušamo razumeti človekove možnosti smotrnega delovanja in oblikovanja svojega življenja. Pomembno je razlikovati tiste faktorje, ki so posebno pomembni za izbiro strategij delovanja. Spodaj navajamo variable, ki veljajo tako za posameznike kot za skupine.

"Determinante" transakcije

Poreklo: zgodovina, izkustvo, referenčni okvir, stališča (praksa, običaji, navade) in pričakovani učinki akcije.

Namen: smoter, motivi, interesi, ambicije in vizije.

Perspektiva: dosegljivi svet, percipirane možnosti (teorije in predpostavke, primeri in modeli).

Situacija: soočenje z realnostjo, interpretacija realnosti, dejanska vprašanja in problemi v družbenem kontekstu (družbeni in fizični prostor).

Sredstva: sfera dejavnosti, znanje, zmožnost, obvladovanje, orodja (viri).

Protisila: nasprotni interesi (moč in protimoč), materialni in strukturalni pogoji ("sfera inercije").

V skladu s prejšnjo razpravo o spoznavnem pristopu ne bi bilo neprimerno dodati, da raziskovanje gornjih okoliščin nima v prvi vrsti namena priti do znanja, ki se ozira nazaj, do znanja o tem, zakaj se je kaj zgodilo. Naše zanimanje je usmerjeno naprej, k poskusu, da bi razumeli okoliščine in pogoje različnih posameznikov in skupin, pogoje, ki so potrebni, da bi ti ljudje delovali osveščeno in si prizadevali za spremembe. Interes viktimiziranih in zatiranih ljudi ni ohranjanje obstoječega reda, ampak njegova preobrazba v družbeno ureditev, ki bi bila zanje boljša. Osrednjega pomena je torej razumevanje konkretnih predpogojev za tako preobrazbo. To absolutno temeljno prizadevanje naj bi vplivalo tudi na težnjo

socialnega dela po znanju.

Potek akcije

Z nekaj poenostavljanja lahko z naslednjimi pojmi povzamemo osnovne poteze delovanja v socialnem delu: *spodbujevalno*, *terapevtsko*, *tehnološko*, *socialnopedagoško*. Vemo, da so v socialnem delu prisotne različne vzgojne in izobraževalne metode, da ima to področje dolgo tradicijo. Socialne delavke so prevzele nalogo poskrbeti za žrtve družbe. Podporo za uspešno delovanje na tem področju lahko najdemo v številnih teorijah.

Socialni delavci lahko najdemo oporo tudi v številnih teorijah, ki so povezane z terapijo in tretmajem. Terapevtsko delovanje, delovanje, ki skuša spreminjati stališča, ali ki usmerja in podobno, nam je vedno dostopno v okviru socialnega dela s posameznikom ali družino. Socialno delo pri nas zelo težko vpliva na širše celote, zato je bolj realistično, da skušamo pomagati stranki, da zagleda položaj v novi ali drugačni luči.

Če definiramo problem tako, da vidimo njegov izvor v nezrelih stališčih posameznika in njegovi pomanjkljivi sposobnosti obvladovanja položaja, tedaj je legitimno, da mu pomagamo zagledati njega in njegov položaj na nov način. Na ta način bo morda lahko zadovoljil svoje potrebe (spremenjene potrebe) v okviru danih okoliščin in bil bolj zadovoljen s svojim življenjem. Stranki lahko pomagamo, da sodeluje v stvarnosti in jo interpretira na nov način z vsemi njenimi obremenilnimi situacijami. S terapijo in tretmajem lahko, z drugimi besedami, vplivamo na kognitivni proces, tako da "dražljaji okolja" pri stranki ne proizvedejo obremenitev in bolezni. Tretma naj bi stranki omogočil videti prejšnje obremenilne situacije z "novimi očmi" in ji pomagal oblikovati nova stališča, ki naj bi preprečila, da bi te situacije povzročale bojazen in bile dojete kot obremenitve. To bi morda lahko imenovali nekakšen *notranji tretma*, ki vpliva na posameznikovo *doživljanje* problema.

Preprosto bi lahko rekli, da vsebuje tehnokratsko ali *socialno-tehnokratsko* delovanje tehnološke modele, ki jih uporabljamo za reševanje socialnih problemov. Ti so se razvili v nekakšno socialno-inženirsko veščino ali "socialni management". Lahko tudi rečemo, da se ta pojem nanaša na določeno vrsto vedenjske tehnologije v kombinaciji s socialno-administrativno obravnavo. Zanjo je značilen tehnokratski duh, ki visoko vrednoti logiko, prakso, reševanje problemov, instrumentalnost, metodološkost, strokovnost in načrtovanje.

Med socialnimi delavci sta ta vrsta delovanja in to stališče v splošnem znana kot *socialno-administrativno reševanje problemov*. Morda bi lahko rekli, da so se predhodniki socialnega varstva v glavnem posvečali razvijanju organizacije in oblikovanju sistema. Sam menim, da nobena od teh smeri de-

lovanja ni skladna s prakseološko filozofijo in teorijo akcije. Skušal bom dokazati, da je s to filozofijo skladna smer, ki jo imenujem socialno-pedagoška.

Socialna pedagogika

Socialno-pedagoška smer delovanja izvira iz mišljenja in teorij, ki obravnavajo družbene vidike produkcije znanja in zavesti. Ideje o socialni pedagogiki, ki so sestavni del našega pojma socialna pedagogika, je razvil ob koncu 19. stoletja nemški filozof Paul Natorp. Natorp je bil ena vodilnih osebnosti tako imenovane marburške šole (neokantovske šole). Knjigo *Sozialpädagogik*, ki jo je izdal leta 1899, je posvetil prav temu predmetu (Grue-Sörensen 1976, str. 215).

Osnovna misel tega dela je, da se človek razvija v skupnosti z drugimi, v interakciji z *družbeno skupino*. Preprosto povedano: socialna pedagogika skuša *oblikovati družbeni kontekst* tako, da se bodo v njem lahko ugodno razvijali človekova zavest, znanje, morala in sociabilnost; socialna pedagogika je hkrati teorija o takem prizadevanju. V drugem delu (Ronnby 1981, str.292) sem obširneje obravnaval nazore socialne pedagogike v zvezi s skupnostnim in skupinskim delom, ki naj bi vodila do strukturalnih sprememb v lokalni skupnosti. Tam sem izrazil misel, da je socialna pedagogika med drugim metoda dela s skupinami, katere namen je aktivirati lokalno skupnost ali ustvariti aktivno in raziskujoče stališče v skupini. V tistem delu sem pojmoval skupino kot bistveno družbeno enoto, kadarkoli gre za oblikovanje izhodišča za družbeno akcijo.

Skupina je predmet zanimanja tako zaradi svojega pomena kot zaradi svoje sposobnosti, da spodbudi spreminjevalni proces, dialog in refleksijo o življenju in prihodnosti. Skupina je lahko, posebno za tiste ljudi, ki niso vajeni aktivnega javnega življenja in ekstrovertiranega delovanja, pomembna osnova za kolektivno akcijo, ki prekoračuje meje danega. V skupini lahko člani motivirajo drug drugega za raziskovanje novih vidikov stvarnosti, za razvijanje in preskušanje svoje sposobnosti ustvarjanja želenih sprememb ali kljubovanja grožnjam. Kadar so skupaj, so člani skupine motivirani za izmenjavo izkušenj, so pripravljeni učiti se obravnavanja izkušenj, skupaj poimenujejo svet in si izmenjujejo svoje misli o življenju in prihodnosti. Skupina lahko pomaga svojim članom, da si upajo preskusiti svojo moč, da zastavljajo vprašanja in oblikujejo alternative. Skupina je lahko za marsikoga opora, ki jo potrebuje, da lahko zavzame svoje stališče, izbere svojo pot ter zaživi odgovorno in predano. V skupinskem kontekstu lahko zastavljamo vprašanja, ki zahtevajo odgovor na ravni delovanja, vprašanja, ki zahtevajo iniciativo.

Več raziskovalcev opisuje različne dejavnike, ki so pomembni za soci-

alno interakcijo in skupinsko dinamiko (gl. na primer Aubert 1979, str. 72, in Heap 1975, str.26). Nekateri med njimi so: *bližina, podobnost, skupni interesi in vrednote, skupne potrebe, vzajemnost, en ali več perečih skupnih problemov, prostor za srečanja, določena soodvisnost in perspektiva delovanja*. Nekaj teh predpogojev se lahko ustvari v skupinskem procesu, skupnih dejavnostih in skupinski interakciji.

Katalitični pristop

V okviru te usmeritve obravnava socialni delavec probleme kot *strukture in procese* v družbi in v družbeni enoti (na primer v skupini ali lokalni skupnosti), *ki ovirajo možnosti razvoja ljudi in možnosti obvladovanja njihovega lastnega življenjskega položaja*. Človek si ne prizadeva v prvi vrsti zmanjšati bojazni zaradi obremenitev, ampak si želi, da bi usmeril nezadovoljstvo v ustrezno delovanje, ki naj spremeni okoliščine. Socialni delavec naj bi tedaj deloval kot nekakšen katalizator, ki spodbudi družbene procese, ti pa nato omogočijo aktivno in konstruktivno akcijo tistih, ki imajo probleme. Gre za *spodbujanje ljudi, da bi spremenili svoj položaj in se ob tem sami razvijali*. Ustvarili naj bi možnosti ter spodbudili prizadete in zatirane ljudi, da bi skupno odstranili destruktivne in zatiralske okoliščine. To "transgresivno", prekoračujoče delovanje naj bi jim omogočilo nov, "progresiven" pogled nase. Socialno-pedagoško usmerjeno delovanje lahko delno povzamemo v načelih, ki jih navajamo spodaj.

Socialno-pedagoška načela

(1) *Načelo vključevanja*. Strokovnjak se mora močno zavzeti za rešitev problema in vstopiti v dejansko situacijo.

(2) *Načelo zakoreninjenosti*. Reševanje problema in vse dejavnosti morajo imeti svoje izhodišče med ljudmi (tj. med prizadetimi, med zatiranimi oziroma med ljudmi s težavami).

(3) *Načelo terenskega dela*. Delati je treba z ljudmi v njihovem okolju.

(4) *Načelo mobilizacije*. Pri tem delu je treba spodbuditi, izkoristiti in razviti latentne sposobnosti in možnosti ljudi.

(5) *Načelo aktivnosti*. Ljudje morajo sami spreminjati svoj položaj z dejavno zavzetostjo.

(6) *Načelo ozaveščanja*. Ljudje se v akciji, ki preobraža in prekoračuje dano, v svoji *praxis*, ozaveščajo o stvarnosti, o družbenih, političnih in ekonomskih pogojih, pa tudi o svojih sposobnostih, možnostih in poteh za spremembo destruktivnih okoliščin.

(7) *Načelo samokontrole*. Pri vsem tem je treba izhajati iz stvarnih pogojev ljudi, rezultati akcije pa morajo biti v njihovem interesu (in ne v prvi vrsti v interesu socialnega delavca).

Razen tretjega načela bi bila lahko ta načela (morda malenkost preoblikovana) temeljna načela socialnega dela.

Socialno-pedagoška smer delovanja je tudi nekakšen vzgojni ideal, ki izvira iz politične arene, kjer so se oblikovale misli o vzgojni in razvojni vlogi demokratičnih procesov. Svoj navdih je ta smer črpala med drugim iz socialističnih političnih teorij in iz tako imenovane šole participacije (ki je najbližja liberalni ali socialno-liberalni orientaciji). Osnovna misel te smeri je, da se bodo ljudje razvijali kot človeška bitja, če bodo vključeni v usmerjanje in razvijanje družbe; da bodo postali umnejši in sposobnejši za reševanje življenjskih težav in da bodo bolje razumeli družbo, v kateri živijo. Demokracija v svojem pravem pomenu torej ni le etično, moralno, estetsko in legitimacijsko vprašanje, ampak tudi v največji meri praktično pedagoško vprašanje - vprašanje bodočnosti človeštva.

Prevedel Blaž Mesec

Literatura:

Ahrne, Göran: Vardagsverklighet och struktur (Stvarnost in struktura), Göteborg 1981

Alinsky, Saul: Rules for Radicals (Pravila za radikalce), New York 1972

Aristoteles: Den nikomatiska etiken(Nikomahova etika), ref fr Weltesen, Oslo 1973

Aubert, Vilhelm: Socialt samspel, Uppsala 1974

Freire, Paulo: Pedagogik för förtryckta (Pedagogika zatiranih), Falköping 1974

Fromm, Eric(ed): Socialist humanism (Socialistični humanizem), New York 1966

Garaudy, Roger: Att förändra världen och livet, FalkUoping 1974

Gramsci, Antonio: En kollektiv intellektuell (Intelektualni kolektiv), Uddevalla 1967

Grue-Sörensen, Knud: Pedagogisk handbook (Pedagoški priročnik), Stockholm 1976

Heap, Ken: Socialt arbete med grupper (Socialno delo s skupinami), Helsingborg 1975

Kosik, Karel: Det konkretas dialektik (Dialektika konkretnega), Surte 1979

Kotarbinski, Tadeusz: Praxeology (Prakseologija), USA 1965

Liedman, Sven Eric: En värld att vinna, Den unge Karl Marx, Stockholm 1968

Lukács, György: Historia och klassmedvetande (Zgodovina in razredna zavest), Lund 1970

Marković, Mihailo: Att utveckla socialismen (Razvoj socializma), Lund 1972

Marx, Karl: Teser om Feuerbach (Teze o Feuerbachu), Skrifter i urval, Filosofiska skrifter, Köthen 1977

Marx, Karl: Till kritiken av den politiska ekonomin (Kritika politične ekonomije), Stockholm 1970

Marx, Karl / Engels, Friedrich: Tyska ideologin (Nemška ideologija), fr. Liedman(ed), Människans frigörelse, Stockholm 1965

Marx, Karl: Kommunistiska manifestet (Komunistični manifest), from Karl Marx and Friedrich Engels i urval, Halmstad 1965

Ronnby, Alf: Socialstaten (Socialna država), Till kritiken av socialteknokratin, Lund 1981

Sartre, Jean-Paul: Critique of Dialectical Reason (Kritika dialektičnega uma), Norfolk 1978

Sartre, Jean-Paul: Till frågan om metoden (Vprašanje metode), Malmö 1984

Scotoni, Pau Puig: Att förstå revolutionen (Razumevanje revolucij), Malmö 1980

Stigen, Anfinn: Tenkningens historie I (Zgodovina mišljenja), Oslo 1986

Stojanović, Svetozar: Socialismens framtid (Prihodnost socializma), Stockholm 1970

Wetlesen, Jon: Praktisk argumentasjon (Praktična argumentacija, En införing i etikk, Oslo 1973

Alf Ronnby, predavatelj socialnega dela, Univerza v Östersundu, Švedska